

Στις 16 και 17 Σεπτεμβρίου 1996 το Πανεπιστήμιο Αθηνών σε συνεργασία με την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος διοργάνωσαν Επιστημονικό Δήμερο για να τιμήσουν τη μνήμη του νομομαθητή, οικονομολόγου, πανεπιστημιακού καθηγητή, διοικητή της Ε.Τ.Ε., πολιτικού και λογοτέχνη Παύλου Καλλιγά, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 100 χρόνων από το θάνατό του.

Στην εναρκτήρια ομιλία του κατά την έναρξη των εργασιών του Δημέρου ο Διοικητής της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος κ. Θεόδωρος Καρατζάς, μεταξύ άλλων, είπε τα εξής:

(...) Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, στο πρόσωπο του Παύλου Καλλιγά τιμά τον "δικό της" άνθρωπο, αλλά και μια σπάνια, πολυπλευρη φυσιογνωμία της πνευματικής δημιουργίας και της πρακτικής δράσης, που με την παρουσία της σφράγισε τον ελληνικό 19ο αιώνα, τον οποίο άλλωστε διεξήλθε σχεδόν ολόκληρο.

Διαπρεπής νομικός διεθνούς ακτινοβολίας, σπουδαίος πανεπιστημιακός δάσκαλος, ουδέτερης οικονομολόγος, εξαιρετος ρήτορας και ακέραια πολιτική προσωπικότητα πρώτου μεγέθους, συγγραφέας πολλών μελετών (νομικών,

οικονομικών, ιστορικών, φιλολογικών, φιλοσοφικών, ακόμη και θεολογικών), ο δημιουργός του *Θανου Βλέκα* αναδείχθηκε ένας από τους σημαντικότερους πνευματικούς και κοινωνικούς παράγοντες του τόπου.

Η πολιτική παρουσία του Παύλου Καλλιγά υπήρξε επίσης αξιόλογη. Βουλευτής σε τέσσερις περιόδους, από το 1843 έως το 1885, χρημάτισε Πρόεδρος της Βουλής σε δύο συνόδους της και επανειλημμένα Υπουργός Δικαιοσύνης, Εξωτερικών, Παιδείας και Οικονομικών.

Ο ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ Η ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Όταν το 1846 ο Παύλος Καλλιγάς αποκτά τις δέκα πρώτες μετοχές της Εθνικής Τράπεζας, εγκαινιάζει μια στενή και γόνιμη σχέση με το πρώτο πιστωτικό ίδρυμα της χώρας, σχέση ισόβια, που διατηρήθηκε μισόν ακριβώς αιώνα, χαράζοντας βαθιά την προσωπικότητά του και τη σταδιοδρομία του.

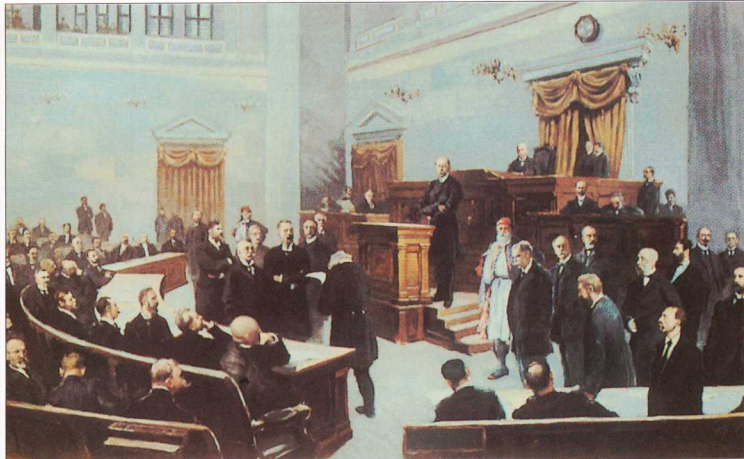
Αρκετά ενδιαφέρουσα κρίνεται η παρέμβαση του στην ιστορική Γενική Συνέλευση των μετόχων της Τράπεζας, στις 2-3/4/1848, η οποία κλήθηκε να αντιμετωπίσει την επικίνδυνη για την ΕΤΕ κατάσταση που επέφερε η μεγάλη οικονομική κρίση. Ο Καλλιγάς, σε αντίθεση με τους υποστηρικτές της αναγκαστικής κυκλοφορίας των τραπεζογραμματίων, Γ. Σταύρο, Ευθ. Κεχαγιά και Ι. Σούτσο, εκτιμώντας ότι η κρίση στην Ελλάδα δεν έχει τη σφοδρότητα της ευρωπαϊκής, πρότεινε να αντιμετωπίσει μόνη της η Τράπεζα το πρόβλημα, χωρίς κρατική παρέμβαση: "... η Τράπεζα πρέπει να περιορίσει, όσον δύναται, την έκταση της κυκλοφορίας των γραμματίων της, να περιορίσει τας τραπεζικές εργασίας της και διά παντός μέσον να προσπαθήσει να εισάξῃ μέταλλον εις τα ταμεία της, προσφέρουσα, ως ήδη απειρασίδου, τόκον 8%". Ως γνωστόν, η Γ. Σ. των μετόχων υπερψήφισε την πρόταση του Γ. Σταύρου και την επομένη η ελληνική κυβέρνηση επέβαλε την αναγκαστική κυκλοφορία (4/4-16/12/1848), η οποία είχε γενικά θετικά αποτελέσματα για το Ίδρυμα και την ελληνική

οικονομία.

Τρία χρόνια αργότερα, ο Καλλιγάς με είκοσι πέντε μετοχές στην κατοχή του εκλέγεται μέλος του Γενικού (Διοικητικού) Συμβουλίου της ΕΤΕ, όπου θήτευσε για τριάντα τέσσερα συνεχή χρόνια, ως τη στιγμή της ανάδειξής του σε Υποδιοικητή της, προσφέροντας με τις γνώσεις και το κύρος του σημαντικό έργο.

Από το 1860 παρέχει στο Ίδρυμα και τις νομικές του υπηρεσίες ως δικηγόρος, όσο του επιτρέπουν τα άλλα ακαδημαϊκά και πολιτικά του καθήκοντα, ενώ το 1868 συμμετέχει σε τριμελή επιτροπή Γενικών Συμβούλων μαζί με το Διοικητή της ΕΤΕ για να διαπραγματευθούν με την ελληνική κυβέρνηση τους όρους της (δευτερης) αναγκαστικής κυκλοφορίας.

Αργότερα, όταν τον τράβηξε η πολιτική και οι άλλες κοινωνικές υποχρεώσεις, ο Καλλιγάς δεν έπαψε ποτέ να στηρίζει την Εθνική Τράπεζα όχι μόνον ως επιφανής μέτοχος της (κάτοχος του αξιόλογου αριθμού των 112 μετοχών), αλλά κυρίως ως υπεύθυνος πολιτικός άνδρας, θεωρώντας την βασικό παράγοντα της ελληνικής οικονομικής ζωής και ακρογωνιαίο λίθο της νομισματικής πολιτικής. Το 1880 στη συζήτηση στη Βουλή για την κύρωση της σύμβασης περί παρατάσεως του προνομίου εκδόσεως τραπεζογραμματίων από την ΕΤΕ, ο βουλευτής Αττικής Π. Καλλιγάς, στην αξιόλογη αγόρευση του της 26ης Νοεμβρίου 1880, υποστηρίζει με ισχυρά

Πριν από την εκλογή του στη διοίκηση της ΕΤΕ, πλουσιότερη υπηρέσε η έδρα του Π. Καλλιγά στην ελληνική Βουλή. Στην ελαιογραφία του Ν. Ορλιόφ, που παρουσιάζει το ελληνικό Κοινοβούλιο γύρω στην τελευταία εικόραστα του περασμένου αιώνα με τον πρωθυπουργό Χ. Τρικούπη στο θρόνο, διακρίνεται ο Π. Καλλιγάς στην τρίτη σειρά στο βάθος, δεύτερος από αριστερά. (Εθνικό Ιστορικό Μουσείο).

επιχειρήματα ότι το εκδοτικό πρόνομιο της Τράπεζας είναι ευεργετικό και για το ελληνικό κράτος: "... λέγω, ότι είναι αδύνατον να υπάρξει Τράπεζα άνευ προνομίου δυναμένη να παρέχη εις την Κυβέρνησιν εν ωρισμένη και δεδομένη περιπτώσει πόρους. Αυτό το πρόνομιον μη νομίητε, ότι είναι προς όφελος των μετόχων και ότι προσδίδει εις αυτούς ωφελείας, ων ίσως δεν απολαμβάνουν αι άλλαι Τράπεζαι άνευ προνομίου. Δύνασθε να συγκρίνητε πολλές Τράπεζας και εν Γαλλία και αλλαχού, αι οποιαί δεν έχουν το πρόνομιον, αλλ' όταν διευθύνονται επιτηδείως, δύναται να έχουν ανώτερα κέρδη, διότι η Τράπεζα ήτις έχει το πρόνομιον δεν δύναται να επιχείρησι κερδοσκοπικάς πράξεις, αι οποιαί διπλασιάζουν το κεφάλαιον ... Κύριοι, το πρόνομιον της Τραπεζής είναι πρόνομιον της Κυβερνήσεως, η Κυβέρνησις επιτρέπει την διαχείρισιν του προνομίου εις την Τράπεζαν' αυτή είναι η αληθής σχέσις μεταξύ Κυβερνήσεως και Τραπεζής: το πρόνομιον είναι της Κυβερνήσεως, ουδεις δύναται να εκδώση γραμματίον εις τον κομιστήν, η Τράπεζα το πράττει κατ' εντολήν της Κυβερνήσεως, ήτις παραχωρεί την διαχείρισιν, είναι δε η Τράπεζα ο καταλληλότερος διαχειριστής διότι η Τράπεζα δεν ευρίσκειται εν τω μέσω της πολιτικής, όπως η Κυβέρνησις ..."

Και παλαιότερα είχε το θάρρος να εκφράσει μέσα στο ελληνικό Κοινοβούλιο την εκτίμησή του για την ΕΤΕ: "Ήξέρω τι θα με αντιτάξουν, είσαι μέτοχος της Εθνικής Τραπεζής, είσαι σύμβουλος της Εθνικής Τραπεζής. Ναι, Κύριοι, και διά τούτο καυχώμαι. Είμαι σύμβουλος επί 12 έτη, διότι οι

μέτοχοι της Εθνικής Τραπεζής με έκρινον άξιον τουάυτης τιμής..." (Επίσημος Εφημερίς της Συνελεύσεως, συνεδρίαση 300/18 Αυγούστου 1864). Ευθύς μόλις εγκαταλείπει την πολιτική, καλείται από την Εθνική Τράπεζα να αναληρώσει το μεγάλο κενό που άφησε ο αιφνίδιος θάνατος του Υποδιοικητή Ευθυμίου Κεχαγιά, στυλοβάτη της Τραπεζας και στενού συνεργάτη του ιδρυτή της Γ. Σταύρου. Η απόφασις της έκτακτης Γενικής Συνέλευσις των μετόχων στις 15/5/1885, σε μια αρκετά κρίσιμη μάλιστα φάση της ελληνικής οικονομίας μετά την προσωρινή άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας, δείχνει τη μεγάλη εκτίμησι και εμπιστοσύνην που έτρεφαν στο πρόσωπό του οι παράγοντες της Τραπεζας. Και η επιλογή τους θα δικαιωθεί απόλυτα.

Στα επόμενα χρόνια θα συμβάλει αποφασιστικά στο έργο του Διοικητή Μάρκου Ρενιέρη, παλαιού του γνώριμου από το Πανεπιστήμιο και το δικαστικό τμήμα της Τραπεζας. Στο δανεισμό του Δημοσίου για τα μεγάλα έργα του τρικοιπικού προγράμματος (σιδηροδρόμοι, διώρυγα της Κορίνθου, δημοτικά, λιμενικά έργα κτλ.), στη γενικότερη αναδιοργάνωση της Τραπεζας (θέσις του πρώτου Οργανισμού Υπηρεσίας, το 1890, που ρυθμίζει τις θέσεις, τους βαθμούς και τις αποδοχές των υπαλλήλων της Ε.Τ.Ε.) κ.ά. Το 1889 μάλιστα η θητεία του ανανεώνεται για επτά ακόμη έτη, αλλά μετά την παραίτησή του γρηναίου Μ. Ρενιέρη η έκτακτη Γενική Συνέλευσις της 2/7/1890 τον εκλέγει παμψηφεί Διοικητή. Ο εβδομηνταεξάχρονος, ακμαίος όμως και δραστήριος, Π. Καλλιγάς αναλαμβάνει το τιμόνι της

Η κυρία Marie-Paule Masson-Vincourt, κεντρική ομιλήτρια της εναρκτήριας βραδιάς, πλαισιωμένη από τον Διοικητή της Εθνικής Τράπεζας κ. Θεόδωρο Καρατζά, τον Κοσμηγόρα της Σχολής Νομικών, Πολιτικών και Οικονομικών Επιστημών κ. Σπύρο Τριμιάνο και απογόνους του Παύλου Καλλιγιά.

Εθνικής Τράπεζας σε εποχή ιδιαίτερα σκληρή για την εθνική οικονομία, γεγονός που επηρεάζει έντονα και τη λειτουργία της Τράπεζας. Μέσα στην οικονομική θυσία που πλησιάζει, προσπαθεί με σύνεση και υπευθυνότητα να συνδράμει την κλονιζόμενη κρατική πίστη, ώστε η μεν χώρα να αποφυγεί την κρίση, το δε ανώτατο οικονομικό ίδρυμα τις περιπέτειες. Ενδεικτικά αναφέρεται λ.χ. η υψηλή συμμετοχή της ΕΤΕ στα μεγάλα δάνεια των 6.250.000 χρυσών φράγκων του 1891 και των 16.500.000 χρυσών φράγκων του 1892. Αλλά η επιδείνωση των οικονομικών του κράτους, εξαιτίας κυρίως του υπέρμετρου εξωτερικού δανεισμού, η πτώση στο εξωτερικό της αξίας των ελληνικών κρατι-

Ο Π. Καλλιγιάς, Διοικητής της ΕΤΕ (1890-1896). (Πίνακας του Νικηφόρου Λύρα, Σχολική ΕΤΕ). Ο Παύλος Καλλιγιάς συνδέει μεγάλο μέρος της ζωής του με το πρώτο πιστωτικό ίδρυμα της χώρας, την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος. Υπήρξε μέτοχος της από το 1846, μέλος του Γενικού (Διοικητικού) Συμβουλίου της επί τριάντα χρόνια συνεχής έπ (1851-1885) και Νομικός της Σύμβουλος από το 1890. Στη συνέχεια, σε καίριους μάλιστα χαλεπούς για την ελληνική οικονομία, έγινε Υποδιοικητής (1855-1890) και Διοικητής της (1890-1896), έως το θάνατό του. Οι δεσμοί του αυτοί με την Εθνική δημιούργησαν οικονομική παράδοση, αφού τα δύο παιδιά του συνδέθηκαν και αυτά με την τράπεζα. Ο Γεώργιος Καλλιγιάς (1855-1916) χρημάτισε Νομικός Σύμβουλος, ενώ ο Πέτρος Καλλιγιάς (1856-1940) έγινε και αυτός Σύμβουλος της Ε.Τ.Ε.

κών χρεογράφων και η συνεχής υπερτίμηση του συναλλάγματος οδηγούν στην Πτώχευση του 1893. Την τραγική κατάσταση ολοκληρώνει η μεγάλη σταφιδική και εμπορική κρίση.

Σ' όλες σχεδόν τις ανορθωτικές προσπάθειες των ελληνικών κυβερνήσεων της εποχής η ΕΤΕ έρχεται αρωγός και προσφέρει πρόθυμα τις υπηρεσίες της (προσωρινά δάνεια και ανοικτο λογαριασμοί προς το κράτος, συμμετοχή στα εθνικά δάνεια, εξυπηρέτηση των ξένων ακολούθων-παρτηρητών Law και Roux, δάνεια κεφαλοποιήσεως, διαπραγματεύσεις για τον διακανονισμό των χρεών, υπηρέσια του δημοσίου χρέους κτλ.). Την περίοδο αυτή οι περισσότερες εργασίες της Τράπεζας περιορίζονται, εκτός από τις δόσοληψίες του ελληνικού κράτους, του οποίου οι συνολικές, σε μεταλλικό και τραπεζογραμμάτια, οφειλές προς την ΕΤΕ από 116 εκατομμύρια δραχμές το 1888 εξακοντίζονται στα 147 περίπου εκατομμύρια δραχ. το 1893, δυο φορές δηλαδή τον κρατικό προϋπολογισμό τότε. Μόνο το 1895, με την πρόσκαιρη οικονομική ανάρρωση της χώρας, τη βελτίωση της σταφιδικής αγοράς και την καλή σοδεία των δημητριακών της Θεσσαλίας, εμφανίζονται συμπτώματα βελτίωσης σε μερικές εργασίες της, όπως οι προεξοφλήσεις, τα επ'ενεχυρώ δάνεια και οι γεωργοκτηματικές χορηγήσεις.

Με αίσθημα ευθύνης, ως αληθινός πατριώτης και έμπειρος οικονομολόγος, αντιμετώπισε ο Καλλιγιάς μερικές υπερβολικές απαιτήσεις ή κάποιες ψασιμωδικές, αμφίβολης αποτελεσματικότητας ενέργειες του κράτους, προστατεύοντας συγχρόνως τα συμφέροντα της Τράπεζας. Έτσι αντέδρασε αποφασιστικά στην επιβολή πρόσθετης φορολογίας στα μερίσματα της ΕΤΕ (1890) και στην πλήρωση μερικών φόρων σε χρυσό (1892) γιατί, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Ιωάννης Βαλαωρίτης, "οιονδήποτε μέτρον, καιριώς πλήττον την Εθνικήν Τράπεζαν και την επί της πίστεως αυτής θεμελιωμένην νομισματικήν της χώρας κυκλοφορίαν, δεν ηδύνατο ή να αυξήση την αδυναμίαν του Κράτους προς εκπλήρωσιν των υποχρεώσεων αυτού ...".

Στο ενεργητικό του Καλλιγιά εγγράφεται ακόμη η πρωτοβουλία του για την ίδρυση, κυρίως από την ΕΤΕ, της ασφαλιστικής εταιρείας "Η Εθνική" (1891), με σκοπό, όπως τονίζει ο ίδιος στον Απολογισμό του 1891, "το κοινόν συμφέρον, ιδία διά της αποτροπής της εκ του τόπου εξαγωγής χρήματος, ην συνεπάγεται η ασφάλις παρ' αλλοδαπαίς Εταιρίαις". Επίσης, η σθεναρή αντίστασή του στην προσπάθεια ομνάδας ξένων κεφαλαιούχων που, στην κορύφωση της κρίσης του 1893, με το πρόσχημα της δόσης αναδιοργάνωσης της Τράπεζας και της βελτίωσης των δημόσιων οικονομικών, επείχεσαν να καθυποτάξουν την ΕΤΕ για να ασκήσουν έτσι οι ξένοι κερδοσκόποι ευκολότερα τον έλεγχο τους επί της εθνικής οικονομίας. Τέλος, κρίνεται ιδιαίτερα βετική η πολιτική του στην αντιμετώπιση της σταφιδικής κρίσης (μελέτη του προβλήματος, γενναία δανειοδότηση των σταφιδοπαράγωγών, προσπάθεια εισαγωγής του πλεονάματός στη ρωσική αγορά).

Ο Καλλιγιάς, αφού αντιμετώπισε με ψυχραιμία

και θάρρος όλον αυτόν τον μεγάλο οικονομικο-πολιτικό κυκλώνα, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην αντιμετώπιση της κρίσης, τη στιγμή της πρόσκαιρης ανάρρωσης και της προσημονίας για μια γενικότερη οικονομική άνθηση του τόπου – που δυστυχώς δεν επέτρεψε το τραγικό 1897 –, πεθαίνει σε ηλικία 82 ετών, στις 15/27 Σεπτεμβρίου 1896. Ο επίσημος ιστορικός της ΕΤΕ, Υποδιοικητής της την εποχή εκείνη, Ιωάννης Βαλαωρίτης καταθέτει χαρακτηριστικά: "Η περίοδος, καθ' ην ο Παύλος Καλλιγιάς δίκησε τα της Τραπεζής, υπήρξεν εκ των κρισιμωτέρων ως εκ της επισιμβάσεως εντός του χρονικού τούτου διαστήματος πτωχεύσεως του Κράτους, της προ ταύτης οικονομικής αγωνίας και των μετέπειτα δεινών αποτελεσμάτων, πάντες δε οι μετ' αυτού συνεργασθέντες δεν δύναται ή να τηρήσων ανεξήτηλον την μνήμην της προς το καθήκον αφοσίωσώς και του ψυχικού σθένους, μεθ' το υπέροχος προεβύτην αντιμετώπισε τους πανταχόθεν κινδύνους και τας πολλαπλάς δυσχερείας."

Από το βιβλίο: Παύλος Καλλιγιάς, 1814-1896, έκδοση της Ε.Τ.Ε.

Η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, αποδίδοντας ελάχιστο φόρο τιμής στον γνήσιο ευπατρίδη Παύλο Καλλιγιά, που σε πολύ κρίσιμες περιστάσεις υπερασπίστηκε με σθένος και αποφασιστικότητα τα συμφέροντα του τόπου και του Ιδρυμάτος, εξέδωσε, στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τα εκατό χρόνια από το θάνατό του, μικρό βιβλίο με στοιχεία για τη ζωή και την πλούσια δράση του.

Σκοπός αυτής της έκδοσης δεν είναι η βιογράφηση του έργου του και της προσωπικότητάς του τρίτου, κατά σειρά, Διοικητή της με πρωιότητες εργασίας. Ευτυχέι συγκυρία και προνοία, η Εθνική Τράπεζα ανέλαβε εδώ και λίγους μήνες την έκδοση της ελληνικής μετάφρασης του έργου της κυρίας Marie-Paule Masson-Vincourt: Paule Calligas (1814-1869). L'action politique et l'oeuvre littéraire d'un libéral Grec.

Ακόμη, στο ερευνητικό και εκδοτικό πρόγραμμα της Επιτροπής Ιστορίας της Ε.Τ.Ε. έχει ενταχθεί η εκπόνηση μελέτης για τη "φυσιογνωμία" των Διοικητών της Εθνικής, κατά τον 19ο αιώνα, Μ. Ρενιέρ και Π. Καλλιγιά. Η μελέτη αυτή έχει ανατεθεί στον κύριο Νίκο Θεοτόκ. Έτσι, στην έκδοση αυτή συμπεριλαμβάνουμε μόνον ένα σύντομο βιογραφικό χρονολογικό διάγραμμα του Π. Καλλιγιά, την εργογραφία του και ένα περιορισμένο αριθμό αποσπασμάτων από το έργο του και από κριτικές αποτιμήσεις της πολυαχαιδούς δραστηριότητάς του. Εκπλίζουμε ότι οι λίγες αυτές σελίδες θα ξαναθυμίσουν στους αναγνώστες τους ότι υπήρξαν εποχές κατά τις οποίες οι ανθρώπινες συνθήκες ζωής επέτρεψαν σε έναν μεγάλο Διοικητή της Εθνικής Τράπεζας να προάγει παράλληλα το σημαντικό επιστημονικό και λογοτεχνικό του έργο και να συμμετέχει ενεργά και αυτόφωτα στον δημόσιο και πολιτικό βίο του τόπου.

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΝΟΤΑΡΑΣ
Εποπτεύων το Ιστορικό Αρχείο
Αναπληρωτής Πρόεδρος
της Επιτροπής Ιστορίας